

ZUZANNA MAJEROWICZ

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, UAM, Poznań

TRADYCJE KULTUROWE CHAZÓW/HAZÓW¹ W ŚWIETLE BADAŃ, DZIAŁAŃ LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI I WPISU NA KRAJOWĄ LISTĘ NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO UNESCO

WSTĘP

Miejscowość, z której pochodzę, należy do mikroregionu etnograficznego Chazy/Hazy², a dokładniej do jednej z dwóch części – Chazów/Hazów Późnych. Już jako dziecko, występując w Regionalnym Zespole „Chojnioki”, słyszałam, że tańczymy chazackie/hazackie tańce, śpiewamy chazackie/hazackie piosenki i nosimy chazacki/hazacki strój. Podczas prezentacji zespołu często można było usłyszeć, że przedstawiamy tradycyjny folklor naszego regionu, czyli Chazów/Hazów. Gdy jako nastolatka zainteresowałam się bardziej historią mikroregionu i szukałam o nim więcej informacji, odnajdywałam teksty, w których miejscowość, z której pochodziłam, nie była wspominana jako Chazy/Hazy. Bardzo mnie to wtedy zdziwiło, ponieważ żyłam w przeświadczeniu, że Chojno, w którym mieszkam, należy do tego mikroregionu. Przełomowym źródłem informacji okazała się dla mnie książka autorstwa językoznawcy Henryka Nowaka (1970) pt. *Gwary chazackie w powiecie rawickim*.

¹ W niniejszym tekście będę używać pisowni Chazy/Hazy, ponieważ w taki sposób została ujęta we wpisie na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Drugim powodem wyboru tej formy zapisu jest kompromis pomiędzy dwiema poprawnymi wersjami, które w regionie są używane zamiennie. W 2017 roku działacze związani z promocją kultury chazackiej/hazackiej, m.in. członkowie Zespołu Regionalnego „Wisieloki” oraz lokalni regionaliści i muzealnicy z gminy Rawicz, podjęli decyzję o przyjęciu pisowni „Hazy”, opierając się na tłumaczeniu językoznawcy Ludwika Gomolca uznającego ją za pierwotną (1964, s. 26–27). W spotkaniu nie uczestniczyli przedstawiciele Chazów/Hazów Późnych z gmin Pakosław i Jutrosin, dlatego w tych miejscowościach nadal funkcjonuje nazwa „Chazy”. W moich wcześniejszych artykułach na temat Chazów/Hazów oraz w pracy magisterskiej, stosuję pisownię przez „ch”, gdyż przez całe życie używałam tej formy zapisu (Majerowicz 2022; 2023; 2024a; 2024b). Zob. <https://niematerialne.nid.pl/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego/> (dostęp: 18.03.2025).

² Mikroregion Chazy/Hazy znajduje się w okolicach Rawicza w południowo-zachodniej Wielkopolsce.

Podczas jej lektury dowiedziałam się, że do mikroregionu Chazy/Hazy, pod względem gwary, należy 18 wsi, z tym, że dzielą się one na tzw. Chazy/Hazy Właściwe³ oraz Chazy/Hazy Późne⁴. Regionalista Stanisław Jędraś podaje, że Chazy/Hazy Właściwe to sześć wsi, które w XVI wieku założyli osadnicy pochodzący ze Śląska, czyli tak zwani Leśniacy (Jędraś 2017, s. 29). W kolejnych latach, na skutek wojen, na te tereny przybyli osadnicy z Hesji, którzy miesząc się z zamieszkującymi tutaj Leśniakami, stworzyli własną kulturę, z czasem przyjmując nazwę Chazacy/Hazacy. Według Nowaka: „dopiero [...] w XVI i XVII w. osiedlili się w okolicy leżącej na południe od tych starych wsi, na miejscu wykarczowanym części puszczy pogranicznej nad rzeką Orlą” (Nowak 1970, s. 236). Chazy/Hazy Późne to wsie „wtórnie chazackie, [...] [które] istniały już w XIV lub nawet XIII wieku” (Nowak 1970, s. 236). Można zatem uznać, że wsie należące do Chazów/Hazów Późnych istniały już przed przybyciem Leśniaków na te tereny, a w wyniku kontaktu ze sobą (np. poprzez ożenki lub przemieszczanie się ludności w poszukiwaniu lepszych warunków bytowych) przejęły od siebie elementy kultury, języka i stylu życia (Majerowicz 2022, s. 107; Majerowicz 2024a, s. 132; Nowak 1970, s. 236).

Etnograficzne badania terenowe na obszarze Chazów/Hazów rozpoczęłam w 2021 roku⁵. Początkowo przeprowadziłam kwerendy naukowe⁶ i obserwacje uczestniczące, które pozwoliły mi na zaobserwowanie tego, w jaki sposób członkowie społeczności chazackiej/hazackiej dbają o przekazane im dziedzictwo i kultywują tradycje (Angrosino 2010, s. 103). W pierwszej połowie 2023 roku zrealizowałam 11 wywiadów pogłębionych (Angrosino 2010, s. 97) i zogniskowany wywiad fokusowy (Konecki 2000, s. 184). Jako członkini wspomnianego już Regionalnego Zespołu „Chojnioki”, a także Stowarzyszenia „Co sie to porobi”, które wspiera działalność zespołu, jestem też aktywną działaczką i inicjatorką działań na rzecz kultury tradycyjnej w mikroregionie. Moje doświadczenie i zaangażowanie wybiegają więc poza naukowy obszar zainteresowań.

W niniejszym artykule staram się zaprezentować mikroregion Chazy/Hazy poprzez omówienie prowadzonych na tym obszarze badań oraz zarys najważniejszych wydarzeń kulturalnych mających wpływ na kształtowanie się kultury. Kluczowym aspektem moich analiz jest działalność mieszkańców-depozytariuszy (Smyk 2024) i podejmowane przez nich inicjatywy na rzecz ochrony i przekazywania lokalnych tradycji,

³ Zaliczane są do nich wsie tzw. centralnochazackie/centralnohazackie, czyli Zielona Wieś, Łąka, Ugoda, Zawady, Stwolno, Wydawy należące do parafii zielonowiejskiej.

⁴ Wioski leżące na północ i wschód od parafii Zielona Wieś, czyli Ostoje, Szkaradowo, Słupia Kapitulna, Chojno, Golejewko, Golejewo, Ostrobudki, Kubeczki, Niedźwiadki, Sworowo, Podborowo.

⁵ We wcześniejszych latach informacje na temat mikroregionu pozyskiwałam głównie od członków Regionalnego Zespołu „Chojnioki”.

⁶ Kwerendy zostały przeprowadzone w Archiwum Instytutu Antropologii i Etnologii UAM, Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi i w Muzeum Okręgowym w Lesznie.

które doprowadziły do uzyskania decyzji o wpisie na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO⁷.

STAN BADAŃ O CHAZACH/HAZACH

Jeden z najstarszych znanych opisów etnograficznych mikroregionu Chazy/Hazy pochodzi z drugiej części tomu Oskara Kolberga dotyczącego Wielkiego Księstwa Poznańskiego (Kolberg 1876). Autor wspomina tam o „Chazakach, czyli Leśniakach”, zamieszkujących wieś takie jak: „Widawy [Wydawcy], Zielonawieś [Zielona Wieś], Strwolno [Stwolno], Zawada [Zawady], Ugoda, Kubeczki, Niedźwiadki, Sworowo, Sowy (w parafii Golejewko i Pakosław)” (Kolberg 1876, s. 154–155). Nie opisuje jednak, skąd pochodzą Chazacy/Hazacy i kiedy przyszli na te tereny. Zwraca uwagę na ich wygląd, a mianowicie, że są dość wysokimi i tęgimi ludźmi o ciemnym kolorze włosów. Do tego przedstawia sposób życia Chazaków/Hazaków: „lubią wędrowne życie i chętnie wychodzą na robotę o kilka lub kilkanaście mil” (Kolberg 1876, s. 154–155). Charakterystycznym daniem Chazaków/Hazaków były jagły⁸ w mleku (Kolberg 1876, s. 174). Wysuwa także hipotezę, jakoby parobków do pasania bydła nazywano „chazakiem”, co przekształciło się ze słowa „kozak” (Kolberg 1876, s. 180).

Wzmianka o Chazach/Hazach znajduje się w monografii Adama Fischera *Lud polski: podręcznik etnografii Polski* z 1926 roku: „Ludność mieszkającą nad rzeką Orlą w pow. Krobskim, w okolicach Rawicza, nazywają Chazakami albo Leśniakami” (1926, s. 13–14). Na Chazaków/Hazaków zwraca uwagę także Stanisław Poniatowski w tomie trzecim *Etnografii Polski* (1932, s. 200–201).

Po wojnie, w 1947 roku, Jan Stanisław Bystron pisze o grupie etnograficznej „Chazaków czyli Leśniaków, którzy, jak badania językowe wykazały, są szczątkiem ludności śląskiej, ocalałej dzięki wyjątkowemu położeniu nadgranicznemu przed nawałem germanizacji” (1947, s. 28). Jednym z większych opracowań, w których wymieniani są Chazacy/Hazacy, jest trzytomowa monografia pod redakcją Józefa Burszty *Kultura ludowa Wielkopolski* (Burszta 1960, 1964, 1967). Dotyczy ona różnych dziedzin z życia ludzi w całej Wielkopolsce⁹. Należy zauważyć, że w publikacjach, które zostały napisane prawie 100 lat później od opisu Oskara Kolberga, miejscowości uznawanych za chazackie/hazackie jest znacznie więcej. Sygnalizuje to wpływ kultury mieszkańców terenów uznawanych za „właściwe” na okoliczne wsie (Burszta 1960, s. 374–375).

W latach 70. XX wieku Tadeusz Becela, mieszkaniec Chojna, wydał swoje wspomnienia, w których zawarł wątki etnograficzne. Opisywał m.in., że mieszkańcy Chazów/Hazów Właściwych byli uważani w miejscowych narracjach za pośmiewisko:

⁷ Decyzja o wpisie tradycji kulturowych Chazów/Hazów została ogłoszona w sierpniu 2024 roku.

⁸ Jagły – kasza jaglana z łuskanego prosa.

⁹ Na terenie Chazów/Hazów opisano kwestie związane z hodowlą zwierząt, budownictwem gospodarczym, owczarstwem, pszczelarstwem, pożywieniem, garbarstwem, zwyczajami i obrzędami dorocznymi, a także ubiorem chłopskim i gwarą.

„Mieszkańcy Chojna i Golejewka mieli się za lepszych od Hazoków (sic!) i natrzęsali się z ich mazurzenia”¹⁰ (Becela 1977, s. 25).

Chazy/Hazy stały się obiektem zainteresowania badacza Jerzego Burchardta, głównie w dziedzinie nazewnictwa społeczności. Co ciekawe, Burchardt twierdził, że wsie należące do Chazów/Hazów Właściwych stanowiły „językowe i etnograficzne przedłużenie” Śląska (Burchardt 1969, s. 247). Uważał także, że Chazacy/Hazacy byli osobną grupą etnograficzną, niezaliczaną do grupy Wielkopolan. Skupił się również na zarysowaniu historii powstania wsi na Chazach/Hazach w XVII wieku (Burchardt 1992).

Opracowania innych autorów pochodzą z lat 90. XX wieku i pierwszej dekady XXI wieku. W 1996 roku Andrzej Brencz opisał Chazaków/Hazaków w swojej monografii *Wielkopolska jako region etnograficzny* (1996, s. 181). Zauważył, że Chazacy/Hazacy wyróżniali się pod względem zwyczajów (np. smolorzy¹¹). Antoni Pelczyk w publikacji pt. *Specyfika tradycyjnego budownictwa mieszkalnego regionu Chazów* opisał charakterystyczne dla tego obszaru formy zabudowy (1998). Na początku XXI stulecia ukazała się publikacja pod redakcją Janusza Jaskulskiego pt. *V Wielkopolskie Spotkania Budowniczych Dud i Kozłów*, w której zamieszczona jest historia regionu Chazów/Hazów opisana przez Michała Umlawskiego (2001, s. 29–41). W 2009 roku o Chazach/Hazach wspominał Zygmunt Kłodnicki, referując źródła dotyczące społeczności chazackiej/hazackiej. W swoich rozważaniach posłużył się opinią lingwisty Stanisława Bąka, który wyjaśnił, że są to Ślązacy mieszkający „wzdłuż pogranicza wielkopolskiego. [...] Należy tu 22 wsi, np. Słupia, Szkaradowo, Zielona Wieś, Chojno itd.” (Bąk 1964, s. 421).

Jedną z nowszych publikacji jest monografia regionalisty Stanisława Jędrasia pt. *O Chazach i Chazakach* wydana w 2017 roku, w pełni poświęcona tej społeczności. Natomiast w 2023 roku Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie wydało publikację pt. *Chazy/Hazy – żywa tradycja w Wielkopolsce*. Do kluczowych tematów poruszanych w publikacji należą m.in.: historia ziem zamieszkanych przez Chazaków/Hazaków, tradycyjne stroje ludowe, folklor muzyczny i taneczny, gwara chazacka/hazacka, obrzędy oraz zwyczaje, a także edukacja regionalna związana z Chazami/Hazami (Jełowicki 2023).

Oprócz opracowań zawierających ogólne rozważania na temat mikroregionu, pojawiały się także wydawnictwa zawierające opisy strojów i ich elementów (np. Bazieli 1997, s. 153; Brzezińska 2019; Chmielowski 1983; 1995; Gadomski 1995; Hamielec, Miara 2022, s. 35; Jędraś 1988, s. 31–35; Lipok-Bierwiałonek 2016, s. 199; Majerowicz 2024a; Tomaszewska 2020). Na szczególną uwagę zasługuje publikacja etnolożki Joanny Minksztym (2023) poświęcona ubiorom noszonym przez Chazaków/Hazaków Właściwych w I połowie XX wieku. Do książki dołączono instrukcję szycia oraz wykroje stroju zamężnej kobiety i żonatego mężczyzny, opracowane przez krawcową Ewę Filipak.

¹⁰ Cytat ukazuje relacje panujące między mieszkańcami Chazów/Hazów. Wątek ten rozwinę w kolejnej części.

¹¹ Opis „pochodu smolorzy” przedstawiam w dalszej części artykułu.

Il. 1. Zaznaczone wsie chazackie_hazackie. Spis zaproponowany przez Henryka Nowaka. Źródło: opracowanie własne na podstawie Nowak 1970, s. 272. Źródło mapy: <https://www.google.com/maps> (dostęp: 27.10.2025).

KONTEKST HISTORYCZNO-KULTUROWY

Aby w pełni zrozumieć dynamikę przemian kulturowych na Chazach/Hazach, konieczne jest uwzględnienie najważniejszych wydarzeń dla tego mikroregionu. Analiza ta rozpocznie się od końca XIX wieku, ponieważ informacje dotyczące wcześniejszych dziejów są stosunkowo skąpe lub mają charakter legend, niepotwierdzonych w dostępnych źródłach historycznych.

Chazacy/Hazacy żyjący na terenie Zielonej Wsi, Zawad, Ugody, Łątki, Wydaw i Stwolna musieli borykać się z gospodarowaniem na obszarach bagiennych i zalewowych (Jędraś 2017, s. 25). Niekorzystne warunki glebowe skutkowały niską wydajnością rolniczą, co sprawiało, że obszar ten był utożsamiany z ubóstwem. Izolacja mieszkańców od sąsiednich miejscowości dodatkowo pogłębiała ich marginalizację społeczną, prowadząc do negatywnego postrzegania tej społeczności oraz stanowiąc podstawę do szyderstw ze strony ludności zamieszkującej bardziej urodzajne tereny (także ze wsi należących do Chazów/Hazów Późnych, gdzie ziemie były żyzniejsze). Jędraś sugeruje, że inną przyczyną tego „odcicia” mogły być różnice gwarowe – mieszkańcy Hazów/Chazów Właściwych mazurzyli i byli w trudniejszej sytuacji materialnej, co prowadziło do kpin i szykan ze strony ludności z innych wsi (2017, s. 26).

Pod koniec XIX wieku istotnym wydarzeniem dla społeczności należącej do Chazów/Hazów Właściwych była budowa własnego kościoła parafialnego. Od tego momentu ludność tam mieszkająca nie była zmuszona do uczestnictwa

w nabożeństwach w oddalonym o 18 kilometrów Golejewku, lecz mogła korzystać z nowo utworzonej parafii w Zielonej Wsi, która stała się ich centrum kulturalno-społecznym. Fakt ten wskazuje na silną determinację społeczności w dążeniu do uniezależnienia się od dotychczasowej parafii, w której jej członkowie doświadczali gorszego traktowania ze strony mieszkańców bliżej położonych miejscowości. Budowa kościoła przyczyniła się do scalenia społeczności Chazów/Hazów Właściwych oraz wzmocniła jej wewnętrzne więzi.

Na przestrzeni kolejnych lat zasięg zjawisk kulturowo-językowych na Chazach/Hazach poszerzył się¹², czego dowodem są badania językowe wspomnianego już Henryka Nowaka w latach 60. XX wieku. W swoich analizach stwierdził, że gwara ta używana jest nie tylko na obszarze Chazów/Hazów Właściwych, lecz także w okolicznych miejscowościach (Nowak 1970, cyt. za: Jędraś 2017, s. 26). Dokonał podziału, wyróżniając gwary centralnochazackie/centralnohazackie, zachodniochazackie/zachodniohazackie oraz wschodniochazackie/wschodniohazackie. Te dwie ostatnie miały stanowić formę przejściową w kierunku wsi niechazackich/niehazackich.

W latach 70. XX wieku nauczyciele pracujący w Szkole Podstawowej w Szymanowie i jednocześnie lokalni regionaliści, Anna i Franciszek Brzeskotowie, zaczęli swoją działalność na rzecz ocalenia chazackiego/hazackiego dziedzictwa, które w tamtym czasie kojarzone było z czymś wstydliwym¹³. Według relacji jednej z moich rozmówczyń jeździli rowerami po Chazach/Hazach Właściwych i zbierali wzory haftów, elementy strojów, zapisywali przyspiewki i tańce: „państwo Brzeskotowie tak jak Oskar Kolberg jeździli rowerem po tych Chazach/Hazach i odtwarzali. [...] a ja zawsze byłam przy nich i zawsze po takiej wyprawie opowiadali” [K_1953_23.02.2023 Rawicz]¹⁴. To dzięki ich działaniom tradycyjna kultura chazacka/hazacka istnieje w dzisiejszej formie. W 1974 roku w Szymanowie małżeństwo założyło Zespół Regionalny „Wisieloki”, mający w swoim repertuarze program nawiązujący do tańców i piosenek pochodzących z Chazów/Hazów Właściwych. Cztery lata później, w Chojnie (czyli na terenie Chazów/Hazów Późnych), powstał Regionalny Zespół „Chojnioki”, który przez pierwsze lata swojego istnienia nie nawiązywał repertuarem do regionu, lecz prezentował piosenki popularne i biesiadne. Zmieniło się to w latach 80., gdy – za namową Anny Brzeskot – zespół zaczął ukierunkowywać się w stronę tradycji chazackich/hazackich:

No właśnie to nam [Chojniokom – przyp. ZM] dużo pomogła pani Brzeskotowa z Szymanowa. Bo ona bardzo nas lubiła. Bo myśmy byli takim młodszym zespołem jak jej zespół, który prowadziła w Szymanowie. To byli wspaniali ludzie. Pamiętam kulturę chazacką/hazacką tak odtworzyli,

¹² Na taki stan rzeczy prawdopodobnie wpłynęły powiązania rodzinne, zawierane małżeństwa i przeprowadzki do miejsc o lepszych warunkach dla rozwoju rolnictwa.

¹³ Mieszkańcy Chazów/Hazów wstydzi się swojej gwary, tradycji i strojów ludowych. Zaczęło się to zmieniać dzięki działalności zespołów regionalnych, które promowały tradycje kulturowe regionu. Ich działalność sprawiła, że ludność zamieszkująca ten obszar zaczęła doceniać swoje pochodzenie (por. Majerowicz 2024a, s. 139).

¹⁴ Wszystkie przytoczone wypowiedzi pochodzą z wywiadów przeprowadzonych w ramach własnych badań etnograficznych. Oznaczenie kodu wywiadu to: [płeć_rok_urodzenia_data i miejsce przeprowadzenia wywiadu].

tak dużo dobrego zrobili, że ten region nie zaginął, że tu zostały te wszystkie przyśpiewki. Bo przecież oni, jej mąż właściwie jeździł rowerem po całych Chazach/Hazach i zbierał te przyśpiewki, nagrywał [K_1946_23.02.2023 Chojno].

Działania regionalistki przyczyniły się do utrwalenia wśród członków obu zespołów poczucia tożsamości regionalnej, które wzmocniło ich przekonanie o przynależności do Chazów/Hazów.

Można stwierdzić, że od lat 70. XX wieku obserwuje się nieprzerwany proces integracji społeczności chazackiej/hazackiej. Obecnie, oprócz zespołów regionalnych, promocją chazackiego/hazackiego dziedzictwa zajmują się również stowarzyszenia oraz instytucje (np. Muzeum Ziemi Rawickiej), które nie tylko popularyzują kulturę regionu, ale także aktywizują jego mieszkańców do współpracy na rzecz lokalnej społeczności.

DZIAŁALNOŚĆ WYBRANYCH ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH I INSTYTUCJI PUBLICZNYCH NA TERENIE CHAZÓW/HAZÓW

Na terenie tego mikroregionu etnograficznego działają liczne oddolne organizacje, które mają propagować kulturę chazacką/hazacką, upowszechniać ją i dbać o nią. Są to np. koła gospodyń wiejskich¹⁵ oraz stowarzyszenia¹⁶ i zespoły regionalne¹⁷. Koła gospodyń wiejskich zazwyczaj odpowiadają za przygotowanie zaplecza gastronomicznego podczas wydarzeń plenerowych organizowanych przez samorządy gminne lub powiatowe, a także podczas imprez własnych. Stowarzyszenia zrzeszają osoby, które przejawiają zainteresowanie działaniami na rzecz Chazów/Hazów. Mogą obejmować wsparcie zespołów regionalnych, angażowanie się w prace mające na celu kultywowanie dawnych zwyczajów i obrzędów, a także organizowanie wydarzeń, np. festiwali, wykładów i konferencji. Zespoły folklorystyczne są odpowiedzialne za uświetnianie swoimi występami wydarzeń na terenie regionu i poza nim. Poprzez taniec i śpiew, a także prezentację tradycyjnych strojów ich członkowie upowszechniają kulturę chazacką/hazacką. Zajmują się także edukacją regionalną w przedszkolach i szkołach.

Poza oddolnymi inicjatywami lokalnej społeczności na terenie Chazów/Hazów działają również instytucje kulturalne, które angażują mieszkańców w poznawanie ich kultury. Są to biblioteki, izby pamięci i muzea¹⁸. Ich celem jest aktywizacja społeczności poprzez zachęcanie do uczestnictwa w różnych działaniach związanych z dziedzictwem chazackim/hazackim. W dużej mierze wydarzenia organizowane

¹⁵ Na terenie Chazów działają obecnie koła gospodyń wiejskich: KGW w Ugodzie „Ugodzianki”, KGW w Zielonej Wsi „Nagietkowe wariacje”, KGW wsi Zawady „Fajne Babki”, KGW w Łącku, KGW w Golejewku „Czestramówki”, KGW w Szkaradowie, KGW w Chojnie „Wiejskie kłosa”.

¹⁶ Stowarzyszenie „Hazy to my”, Stowarzyszenie „Hazy. Razem możemy więcej”, Stowarzyszenie „Co sie to porobi”, Stowarzyszenie Zespołu Regionalnego „Wisieloki”.

¹⁷ Zespół Regionalny „Wisieloki” z Szymanowa, Regionalny Zespół „Chojnioki” z Chojna oraz Dziecięca Grupa Obrzędowa „Szakiety” ze Szkaradowa.

¹⁸ Muzeum Ziemi Rawickiej w Rawiczu, <https://muzeum.rawicz.pl/> (dostęp: 19.03.2025).

przez te instytucje mają formę spotkań z osobami zaangażowanymi w tworzenie rękodzieła, np. haftu chazackiego/hazackiego, spotkań z członkami zespołów, wystaw, często we współpracy z podmiotami takimi jak stowarzyszenia i fundacje.

Na szczególną uwagę zasługują niektóre z podejmowanych przedsięwzięć wspierających budowanie regionalnej tożsamości. Ich zróżnicowane metody przekazu treści kulturowych obejmują formy bezpośrednie, pośrednie oraz masowe (Kłoskowska 1983; Schmidt, Brzezińska 2011, s. 75). Koncepcja socjolożki Antoniny Kłoskowskiej polega na wyróżnieniu trzech układów kultury. Mają one związek z komunikowaniem się zarówno jednostek, jak i całych grup społeczności lokalnej. Odwołanie do nich pozwoli na przedstawienie działalności wybranych grup i instytucji na Chazach/Hazach.

PRZEKAZ BEZPOŚREDNI DZIEDZICTWA CHAZACKIEGO/HAZACKIEGO

Przekaz bezpośredni to proces, który zachodzi głównie w sytuacjach, gdy nadawca i odbiorca oraz potencjalni współodbiorcy są bezpośrednio ze sobą w kontakcie, co umożliwia natychmiastową interakcję i wymianę informacji (Kłoskowska 1983, s. 332). Jest powszechnie obserwowany w niewielkich społecznościach lokalnych oraz w małych grupach społecznych. Polega więc na działaniu, które inicjuje grupa lub lider lokalnej społeczności. Grupa lokalna aktywna na danym terenie, w tym przypadku na Chazach/Hazach, tworzy podstawy do tego, aby upowszechnić wiedzę o kulturze oraz regionie dla mieszkańców regionu oraz osób z zewnątrz. Takim przykładem są działania podejmowane przez zespoły regionalne stowarzyszenia oraz koła gospodyń wiejskich.

Stowarzyszenie „Co sie to porobi” z siedzibą w Chojnie powstało pod koniec 2020 roku z inicjatywy osób będących członkami Regionalnego Zespołu „Chojnioki”, a także pasjonatami kultury i tradycji ludowych. Głównym celem Stowarzyszenia jest kultywowanie i promowanie folkloru wielkopolskiego, w szczególności z regionu chazackiego/hazackiego poprzez wspieranie Regionalnego Zespołu „Chojnioki”. Oprócz tego Stowarzyszenie inicjuje działania z zakresu odtwarzania, upowszechniania i podtrzymywania regionalnych tradycji (Stowarzyszenie „Co sie to porobi” 2020). Przykładem była rewitalizacja obrzędu „pochodu smolorzy”¹⁹, który zorganizowano w 2024 roku we współpracy ze Szkołą Podstawową w Chojnie, Zespołem „Chojnioki”, Kołem Gospodyń i Gospodarzy Wiejskich w Chojnie i Ochotniczą Strażą Pożarną (Majerowicz 2024b). Wydarzenie spotkało się z pozytywnym odzewem lokalnej

¹⁹ „Pochód smolorzy” – obrzęd charakterystyczny dla mikroregionu chazackiego/hazackiego. W dzień po Zielonych Świątkach chłopcy wysmarowani błotem i sadzą szli w pochodzie przez całą wieś, ciągnąc wóz ozdobiony zielonymi gałązkami. Trąbili we własnoręcznie wykonane trąbki z kory wierzbowej i obrzucali wszystkie napotkane osoby błotem. Śpiewali przy tym różne przyspiewki, za które dostawali jajka i pieniądze.

społeczności i z pewnością będzie organizowane w kolejnych latach²⁰. Głównym przedsięwzięciem Stowarzyszenia jest organizacja warsztatów edukacyjnych dla szkół i przedszkoli z gminy Pakosław oraz Jutrosin. Zajęcia te koncentrują się na popularyzacji elementów dziedzictwa kulturowego Chazów/Hazów Późnych, obejmując naukę haftu, muzyki, tańca, przedstawienie tradycyjnych strojów oraz obrzędów.

Podobne działania z zakresu upowszechniania i popularyzacji kultury tradycyjnej na terenie Chazów/Hazów prowadzi Zespół Regionalny „Wisieloki”. Zespół specjalizuje się w rekonstrukcjach tradycyjnych obrzędów, np. „palenia żuru”²¹ czy „pochodu smolorzy”, ale także przedstawia tradycyjny obrzęd dożynkowy. „Wisieloki” są także organizatorami wydarzeń, takich jak „Hazackie lato”²², a także „Wiwatowisko”, które inicjowane są we współpracy z innymi organizacjami i instytucjami (np. z Fundacją Dudziarz.eu²³ lub Muzeum Ziemi Rawickiej). Oprócz tego członkowie Zespołu prowadzą zajęcia dla szkół i przedszkoli z gminy Rawicz w zakresie edukacji regionalnej.

Kolejnym przykładem działań są inicjatywy podejmowane przez koła gospodyń wiejskich. Choć nie wszystkie ich aktywności koncentrują się na upowszechnianiu kultury tradycyjnej, obserwuje się rosnącą liczbę przedsięwzięć, które można zaliczyć do tego obszaru. Przykładem jest Koło Gospodyń Wiejskich „Fajne Babki” z Zawad, które organizuje tradycyjne darcie pierza, a także zabawy oraz warsztaty kulinarne, przyczyniając się tym samym do zachowania i popularyzacji dziedzictwa kulturowego Chazów/Hazów.

PRZEKAZ POŚREDNI DZIEDZICTWA CHAZACKIEGO/HAZACKIEGO

W drugim układzie kultury komunikacja treści odbywa się za pośrednictwem instytucji (np. muzeum, szkoły, biblioteki itp.), aby przekazać informacje w sposób sformalizowany i dostosowany do określonych ram (Schmidt, Brzezińska 2011, s. 76).

Wśród instytucji publicznych wspierających działania mieszkańców Chazów/Hazów szczególną rolę odgrywa Muzeum Ziemi Rawickiej. Zostało utworzone

²⁰ W 2025 roku Regionalny Zespół „Chojnioki” znów zorganizował „pochód smolorzy”, odwiedzając domostwa miejscowych gospodarzy. Zob. <https://rawicz24.pl/kultura/pochod-smolorzy-w-chojnie-kontynuuj-a-niemal-zapomniana-tradycje/70pXbj8UAANVIY2nC0My> (dostęp: 20.10.2025).

²¹ „Palenie żuru” według opowiadań lokalnej społeczności miało związek z częstym jedzeniem żuru w okresie Wielkiego Postu. Chazacy/Hazacy zmęczeni ciągłym jedzeniem tej samej zupy w Wielki Czwartek wykopywali dołek na polu, do którego wlewali żur, a następnie podpalali go. Zespół „Wisieloki” wraz z kołami gospodyń wiejskich na terenie Chazów/Hazów Właściwych, Muzeum Ziemi Rawickiej i Fundacją „Dudziarz.eu” organizują spotkanie z „paleniem żuru”. W odtworzenie zwyczaju zaangażowani są nie tylko organizatorzy, ale także sami mieszkańcy okolicznych wsi. Zob.: <https://tvn24.pl/poznan/wielkopolska-na-hazach-tradycyjnie-palili-zur-to-znak-ze-wielki-post-sie-konczy-6890169> (dostęp: 21.03.2025).

²² Cykl warsztatów organizowanych dla dzieci i młodzieży, w skład których wchodzi m.in.: zajęcia ze śpiewu i gry na instrumentach, zajęcia z gotowania, zabawy i kino plenerowe.

²³ Fundacja Dudziarz.eu – Wielkopolskie Kapele Dudziarskie powstała w 2013 roku. Założył ją dudziarz i etnolog Michał Umławski; <http://dudziarz.eu/> (dostęp: 21.03.2025).

w 1973 roku i mieści się ono w ratuszu na rynku w Rawiczu. Posiada kilka sal, w których prezentowane są eksponaty odnoszące się do historii obszaru ziemi rawickiej, w tym między innymi salę z ekspozycją etnograficzną. Wystawa przedstawia życie codzienne dawnych mieszkańców tego obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem mikroregionu Chazów/Hazów i okolic Zakrzewa. Pomieszczenie ma przypominać wystrój wnętrza chaty sprzed około 100–150 lat. Można zobaczyć w nim m.in. wyposażenie kuchni, w tym naczynia i narzędzia gospodarskie, zawartość skrzyni posagowej, narzędzia rolnicze, stroje kobiece i męskie, a także wyroby rzemiosła ludowego. Elementem ekspozycji są również tradycyjne instrumenty wielkopolskich kapel ludowych – dudy i skrzypce podwiązane²⁴. Wystawa uwiecznia także mieszkańców chazackiej/hazackiej wsi Wydawy na przedwojennych fotografiach²⁵.

Muzeum podkreśla, że jednym z jego zadań statutowych jest promowanie kultury regionu, a realizowane jest to między innymi poprzez organizację wydarzeń i edukację mieszkańców powiatu rawickiego. Przykładem takich działań był zorganizowany w 2022 roku „Weekend z kulturą ludową Hazów”²⁶. Wydarzenie obejmowało działania artystyczne, edukacyjne, wystawiennicze i krajoznawcze. Podczas jego trwania odbyła się wystawa i premiera katalogu *Hazy i Hazacy przez stulecia*. Wystawa skupiała się na wsiach należących do Hazów/Chazów Właściwych i prezentowała wybrane aspekty kulturowe tego regionu (m.in. strój, haft, zwyczaje i obrzędy oraz wybrane elementy krajobrazu kulturowego). W formie plenerowej była dostępna we wsiach Zielona Wieś, Zawady i Ugoda. Kolejną inicjatywą jest corocznie organizowany konkurs „Smak Tradycji”. Jego głównym celem jest popularyzacja kuchni regionalnej i skierowany jest zarówno do osób indywidualnych, jak i do organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw oraz kół gospodyń wiejskich z gminy Rawicz.

Muzeum angażuje się w edukację zarówno najmłodszych mieszkańców powiatu rawickiego, jak i osób dorosłych. Realizowane jest to między innymi poprzez organizację cyklicznego kursu haftu chazackiego/hazackiego. W zajęcia zaangażowany jest także Zespół Regionalny „Wisieloki”, który przedstawia kursantom folklor muzyczny i obrzędowy Chazów/Hazów. W 2024 roku odbył się wernisaż wystawy *Koronka i haft hazacki*, na którym zaprezentowano prace grupy hafciarek, w formie tradycyjnej (haft biały na białym tiulu lub płótnie) oraz przystosowanej do współczesnego odbiorcy (np. wzorem chazackim/hazackim ozdobiono płaszcz).

Przedstawione powyżej przykłady drugiego układu kultury dotyczą głównie działań realizowanych przez Muzeum Ziemi Rawickiej i wpływu, jaki mają one na przekaz kultury. W porównaniu do pierwszego, bezpośredniego układu, te działania są bardziej formalne, zorganizowane i zaangażowane są w nie instytucje kulturalne. Przekaz kultury w tym przypadku jest prezentowany w sposób bardziej powszechny

²⁴ Skrzypce podwiązane to instrument, który ma przewiązany gryf w taki sposób, że umożliwia dostosowanie stroju instrumentu do wyższej tonacji dudowej (Kamieński 1932, s. 54, za Przerembski 2020, s. 433).

²⁵ Strona internetowa Muzeum Ziemi Rawickiej: <https://www.muzeum.rawicz.pl/index.php/sala-etnograficzna> (dostęp: 28.05.2023).

²⁶ Pisownia oryginalna.

i dociera do szerszej grupy osób (np. turystów), które mogą dzięki temu uczestniczyć w wydarzeniach organizowanych przez Muzeum i poznać kulturę chazacką/hazacką.

PRZEKAZ MASOWY DZIEDZICTWA CHAZACKIEGO/HAZACKIEGO

Rewolucja cyfrowa ma znaczący wpływ na trzeci układ kultury. Technologie komunikacyjne, takie jak internet i media społecznościowe, umożliwiają łatwiejsze dzielenie się informacjami na skalę globalną (Kłoskowska 1983, s. 345). Przykładem trzeciego układu kultury na Chazach/Hazach są funkcjonujące strony internetowe powiatu rawickiego oraz gmin Rawicz, Pakosław i Jutrosin, a także profile w mediach społecznościowych prowadzonych przez organizacje pozarządowe i zespoły regionalne. W celu identyfikacji działań promujących kulturę regionu dokonałam analizy treści publikowanych w internecie, co umożliwiło określenie, w jaki sposób dziedzictwo kulturowe Chazów/Hazów jest obecne i reprezentowane w przestrzeni cyfrowej.

Strona gminy Rawicz²⁷ w ogólnej zakładce „miasto i gmina” zawiera informacje o miejscach do odwiedzenia tylko na terenie miasta. Wzmiankę o regionie chazackim/hazackim można wyszukać w zakładce „turystyka rowerowa”, gdzie przedstawiony jest szlak nazwany „Pętla hazacka”. Obejmuje on tereny Chazów/Hazów Właściwych. Zakładka „miejsca pamięci” dotyczy całej gminy Rawicz, zarówno miasta, jak i wsi, i są to m.in. informacje o pomnikach, zbiorowych mogiłach i tablicach pamięci. W zakładce „zasługi” można zobaczyć osoby, instytucje lub organizacje, które przyczyniły się do rozwoju gminy Rawicz. Wśród wyróżnionych znajduje się Zespół Regionalny „Wisieloki”. W materiałach promocyjnych widoczne są kubki z wzorem chazackim i napisem „Hazy”. Dostępny jest też folder gminy z informacjami o Chazach oraz wydarzeniach kulturalnych, takich jak Międzynarodowy Festiwal Muzyków Ludowych czy „Pod dębami śpiewanie”.

Na stronie internetowej gminy Pakosław²⁸ w zakładce „sołectwa” można znaleźć informacje o poszczególnych wioskach. W opisie Kubeczek, Dębionki, Niedźwiadek, Podborowa i Sworowa jest napisane, że zamieszkuje je ludność chazacka/hazacka. W opisie wsi Chojno zaznaczono, że działa tam Regionalny Zespół „Chojnioki”, które wykonuje przyspiewki i tańce chazackie/hazackie. Jednak już na stronie gminy Jutrosin²⁹, do której należą dwie miejscowości określane jako chazackie/hazackie³⁰, nie ma żadnej informacji o regionie. Są za to zaprezentowane instytucje kultury, takie jak Muzeum Ziemi Jutrosińskiej czy Gminne Centrum Kultury i Rekreacji w Jutrosinie – na żadnej z tych stron nie ma wzmianek o tym, czy kultura chazacka/hazacka wpisuje się w działalność muzeum lub centrum kultury.

²⁷ Strona internetowa Gminy Rawicz: <https://rawicz.pl/> (dostęp: 21.03.2025).

²⁸ Strona internetowa Gminy Pakosław: <http://pakoslaw.pl/> (dostęp: 21.03.2025).

²⁹ Strona internetowa Gminy Jutrosin: <https://jutrosin.eu/> (dostęp: 21.03.2025).

³⁰ Są to Szkaradowo i Ostoje.

Na stronie powiatu rawickiego³¹ nie ma wzmianek o regionie chazackim/hazackim. W zakładce „dla turysty” osoba zainteresowana może znaleźć treści poświęcone historii powiatu oraz polecane atrakcje. Oznacza to, że promocja Chazów/Hazów w internecie nie jest głównym celem jednostek samorządu terytorialnego.

Stowarzyszenia i koła gospodyń wiejskich na terenie Chazów/Hazów bazują obecnie na popularności mediów społecznościowych, np. na Facebooku, gdzie dzielą się informacjami dotyczącymi własnej działalności lub zaplanowanymi wydarzeniami. Największą popularnością cieszy się Koło Gospodyń Wiejskich „Fajne Babki” z Zawad. Jest to jedno z najprężniej działających kół na Chazach/Hazach Właściwych, co odzwierciedlają publikowane zdjęcia z organizowanych przez członkinie wydarzeń, np. wycieczek czy spotkań. Na jeden post reaguje około 50 osób, a komentarze są bardzo życzliwe i pozytywne.

Zespół „Wisieloki” także posiada swój fanpage, który obserwuje ponad 500 osób. Posty, które publikuje, dotyczą działalności zespołu. Podobnie w internecie funkcjonuje Zespół „Chojnioki”, którego strona jest połączona ze Stowarzyszeniem „Co sie to porobi”. Posty także dotyczą wydarzeń, w których udziela się zespół. Po przeanalizowaniu komentarzy dotyczących stowarzyszenia i dwóch zespołów można stwierdzić, że użytkownicy Facebooka reagują na nie pozytywnie.

Na stronie lokalnej prasy znalazłam komentarz dotyczący projektu *Chazoki nie łatusy*³², w którym anonimowa osoba skrytykowała to, że wieś Chojno, z której wywodzą się „Chojnioki”, określono jako należącą do Chazów/Hazów:

Chojno to nie Hazy, Hazy to nie Chojno ktoś kiedyś zrobił błąd i jest on powtarzany jako prawda. Kultura Hazacka wystartowała tylko w okolicach wydaw i zielonej wsi części Sikorzyna. Rdzennie Hazy są w tych regionach a Chojno to naleciałości poprzez małżeństwa [...] ³³ [pisownia oryginalna].

Osoba komentująca przyznała, że w Chojnie są naleciałości kultury chazackiej, która rozprzestrzeniała się poprzez zawieranie małżeństw między mieszkańcami różnych wsi. Należy pamiętać, że Chojno nie wlicza się do miejscowości Chazów/Hazów Właściwych, a Chazów/Hazów Późnych, co jest podkreślane przez członków Zespołu „Chojnioki” i Stowarzyszenia „Co sie to porobi”. Komentarz pokazuje także nastroje związane z przynależnością Chojna do Chazów/Hazów, co według niektórych nie powinno mieć miejsca. Uważam jednak, że społeczność zamieszkująca dane miejsce, a jednocześnie wchodząca w kontakt z innymi grupami, współtworzy elementy kultury charakterystyczne dla danego regionu. Jest to rodzaj dyfuzji kulturowej, o czym pisze etnologa Anna Weronika Brzezińska. Tłumaczy, że aby

³¹ Strona internetowa powiatu rawickiego: http://powiatrawicki.pl/?fbclid=IwAR1UHKpnH9otKeSXUmQs_-jDpgHv_4ZOLl12rhi4jvp8iiscVjY3sctEE (dostęp: 21.03.2025).

³² Zadanie pn. *Chazoki nie łatusy – stroje dla Regionalnego Zespołu „Chojnioki”* zostało wykonane z Programu EtnoPolska 2021 ze środków Narodowego Centrum Kultury.

³³ Komentarz na portalu Rawicz24 pod artykułem dotyczącym projektu Stowarzyszenia „Co sie to porobi” i Regionalnego Zespołu „Chojnioki” <https://rawicz24.pl/kultura/chazoki-nie-latusy-foto/ZXnmfy89y3fhLYBO06BQ> (dostęp: 29.03.2025).

istniała społeczność lokalna oraz kultura regionalna oparta na dziedzictwie kultury ludowej, niezbędne jest zamieszkiwanie określonego terytorium i powiązanie się ze wspólną przeszłością członków tej społeczności. Wskutek różnych procesów historycznych, w tym migracji i przesiedleń ludności, elementy kulturowe często nakładają się na siebie, co prowadzi do równoczesnego istnienia różnych tradycji i wzorców lokalnej kultury (Brzezińska 2014, s. 143–144).

W trzecim układzie kultury warto zwrócić uwagę na inicjatywy podejmowane przez osoby spoza społeczności lokalnej, które mają na celu promowanie Chazów/Hazów na większą skalę. Przykładem tego jest Fundacja „Dudziarz.eu” – Wielkopolskie Kapele Dudziarskie, której założyciel wywodzi się z Zespołu Regionalnego „Wisieloki”. Głównym celem fundacji jest skupienie w swoich kręgach wielkopolskich kapel dudziarskich oraz organizacja warsztatów i wydarzeń związanych z tematyką dudziarską. Fundacja zajmuje się także popularyzacją kultury chazackiej/hazackiej. Na jej stronie internetowej można zapoznać się z konkursami, warsztatami i wyjazdami, które organizuje. Fundacja posiada także swój fanpage na Facebooku oraz newsletter, w którym opisuje aktualne wydarzenia.

Drugim przykładem inicjatyw spoza społeczności lokalnej był realizowany w 2020 roku projekt „Alfabet tradycji”³⁴ prowadzony przez grupę artystyczną „Mozaika” z Poznania i Stowarzyszenie „Dom Tańca Poznań”. Jest to program edukacji regionalnej mający na celu rozwijanie w dzieciach szacunku do tradycji i znajomości kultury swojego regionu. Działania były realizowane w różnych mikroregionach Wielkopolski, m.in. na Biskupiznie, w Bukówcu Górnym, Regionie Kozła oraz na Chazach/Hazach. Na stronie projektu dostępna jest mapa i historia regionu oraz filmy z udziałem depozytariuszy prezentujące lokalny strój, muzykę i haft. Po skończonym projekcie odbyło się spotkanie z pedagogami z różnych szkół powiatu rawickiego. Nauczyciele mogli zapoznać się z przygotowanymi materiałami oraz dowiedzieć się, jak „uczyć” o Chazach/Hazach.

Układ masowy ma za zadanie umożliwić łatwiejsze komunikowanie treści kulturowych m.in. za pomocą stron internetowych oraz mediów społecznościowych. Można stwierdzić, że zaprezentowane powyżej strony powiatu oraz gmin nie sprzyjają dowiadywaniu się o kulturze chazackiej/hazackiej. Osoby będące zainteresowane jej poznaniem są zmuszone szukać informacji na stronach stowarzyszeń lub kół gospodyń, które angażują się w działalność na rzecz upowszechniania kultury. Działające na szerszą skalę Fundacja „Dudziarz.eu” i projekt „Alfabet tradycji” wpisują się w trzeci układ przekazywania treści kulturowych. Ich zasięg obejmuje największą grupę odbiorców i dotyczy założeń animacji społeczno-kulturowej, która przekłada się na poznanie tego mikroregionu zarówno przez dzieci, jak i dorosłych (Schmidt, Brzezińska 2011, s. 78).

³⁴ <https://alfabettradycji.pl/> (dostęp: 21.03.2025).

DROGA DO UZYSKANIA WPISU

Obszar Chazów/Hazów charakteryzuje się złożoną strukturą społeczną, co przejawia się w drobnych konfliktach wynikających z przynależności poszczególnych wsi do tego mikroregionu oraz różnic w stosowanej nazwie. Przykładem ilustrującym sposób funkcjonowania działań kulturalnych w mikroregionie jest zwrócenie uwagi na brak poczucia wspólnotowości. Jak zauważył mój rozmówca:

Za dużo się tego dzieje. Jest chaos [...]. Dużo jest takich indywidualności na Chazach/Hazach. Zresztą jakby to się udało tak zjednoczyć fajnie pod jakimś tam pretekstem, to by było dobrze. Ale trzeba by było to wszystko zorganizować. Tak jakoś systemowo, metodycznie. [...] można by było [...] jakoś tym pokierować. Bo to ktoś musiałby pokierować z zewnątrz [M_1980 _31.03.2023 Szymanowo].

W cytowanym fragmencie wyrażone zostało poczucie frustracji wynikające z nadmiaru inicjatyw podejmowanych na obszarze Chazów/Hazów. Zwrócono przy tym uwagę, że lokalne organizacje (takie jak koła gospodyń wiejskich czy zespoły regionalne) funkcjonują głównie samodzielnie. Rozmówca podkreślił, że zjednoczenie mieszkańców wymagałoby wsparcia z zewnątrz, które mogłoby stanowić impuls do wspólnego działania. Ostatecznie tak się stało, ponieważ dokumentem, który na stałe połączył lokalną społeczność, stał się wpis tradycji kulturowych Chazów/Hazów na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa UNESCO. Dzięki współpracy osób zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego regionu oraz wsparciu Muzeum Ziemi Rawickiej możliwe stało się opracowanie odpowiedniego wniosku.

Artykuł 2 *Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* zawiera definicję niematerialnego dziedzictwa kulturowego, obejmującego:

praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności (*Konwencja...* 2003).

Tradycje kulturowe Chazów/Hazów stanowią przykład takiego dziedzictwa. Charakteryzują się gwarą z cechami mazurzenia, a także żywą tradycją muzyczną, w której centralne miejsce zajmują kapele ludowe grające na dudach wielkopolskich i skrzypcach podwiązanych. Szczególnie istotnym elementem dorocznego cyklu obrzędowego są zwyczaje „palenia żuru” i „pochodu smolorzy”. Ważnym aspektem dziedzictwa Chazaków/Hazaków jest również rękodzieło, z charakterystycznym białym haftem zdobiącym elementy tradycyjnych strojów. Krajobraz kulturowy regionu wzbogacają

liczne kapliczki pasyjne, tzw. pasyje. Z kolei w sferze budownictwa charakterystyczny jest układ zabudowy z domami zwróconymi szczytami w stronę drogi³⁵.

We wniosku o wpis tradycji kulturowych Chazów/Hazów ujęto wszystkie dziedziny niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymienianego w Konwencji UNESCO. Za jego przygotowanie odpowiadało Muzeum Ziemi Rawickiej, którego pracownicy przeprowadzili konsultacje społeczne w formie otwartych spotkań³⁶. Umożliwiły one udział mieszkańców, w tym przedstawicieli różnych stowarzyszeń, regionalistów, animatorów i edukatorów kultury, nauczycieli, przedstawicieli władz samorządowych, a także przedstawicieli stowarzyszeń oraz instytucji kultury zajmujących się dokumentacją i popularyzacją tradycji mikroregionu. Obecni byli również dziennikarze, muzealnicy, bibliotekarze oraz przedstawiciele środowiska akademickiego. Konsultacje odbyły się w kwietniu, wrześniu i październiku 2023 roku oraz w lutym i marcu 2024 roku. W ich trakcie zainteresowani mogli wziąć udział w dyskusji oraz wyrazić swoje zdanie na temat przygotowywanego wniosku.

Po zakończeniu etapu konsultacji społeczność zrzeszona w Stowarzyszeniu „Hazy – to my” podjęła inicjatywę mającą na celu integrację całego środowiska chazackiego/hazackiego. W tym celu zorganizowano wydarzenie pod nazwą „Posiady hazackie”, które stało się przestrzenią zarówno do prezentacji dorobku artystycznego zespołów regionalnych, jak i spotkania uczestników wcześniejszych konsultacji. Podczas wydarzenia wielokrotnie podkreślano obecność mieszkańców Chazów/Hazów, a organizatorzy, w sposób humorystyczny, odnieśli się do różnic wewnątrzregionalnych, posługując się sformułowaniem „Chazy/Hazy Właściwe i Niewłaściwe”. Takie ujęcie miało na celu zaakcentowanie procesu symbolicznego „zjednoczenia” społeczności. Wydarzenie spotkało się z pozytywnym odbiorem, co wynikało przede wszystkim z jego otwartego charakteru, który sprzyjał integracji mieszkańców niezależnie od ich miejsca zamieszkania na mapie Chazów/Hazów.

PODSUMOWANIE

Tradycje kulturowe Chazów/Hazów decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Hanny Wróblewskiej, zostały wpisane na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego 8 sierpnia 2024 roku. Wpis jest dowodem, że mimo podziałów zauważalnych w regionie, mieszkańcy umieli zintegrować się na rzecz ochrony swojego dziedzictwa kulturowego. Wniosek o wpis uwzględnił zasadę inkluzywności, obejmując Chazy/Hazy Właściwe oraz Późne, co dodatkowo wzmocniło poczucie przynależności do regionu. Proces ten potwierdza, że działania podejmowane przez lokalne instytucje kultury (Muzeum Ziemi Rawickiej) oraz aktywistów

³⁵ Etnograf Tadeusz Wróblewski zauważył, że ściany od strony ulicy na ogół pozbawione były okien, co odróżniało ten typ zabudowy od układów występujących w innych wsiach Wielkopolski (1960, s. 126).

³⁶ Konsultacje stanowią wymóg konwencji, gdyż wniosek może zostać zgłoszony wyłącznie w przypadku osiągnięcia konsensusu.

(stowarzyszenia, zespoły regionalne i fundacje) mogą pełnić funkcję integracyjną, sprzyjając budowaniu wspólnej tożsamości. Jednocześnie działania na rzecz ochrony i popularyzacji tradycji Chazów/Hazów nie ograniczają się wyłącznie do inicjatyw lokalnych. Aktywność wykazują również organizacje zewnętrzne (np. badania prowadzone przez Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie), co świadczy o bogactwie kulturowym mikroregionu i jego rosnącym znaczeniu w szerszym kontekście badań nad dziedzictwem regionalnym.

Na zakończenie warto podkreślić, że wpis na listę stał się zarówno formą uznania tradycji kulturowych Chazów/Hazów, jak i impulsem do dalszej współpracy i dialogu społecznego, który może w znaczący sposób przyczynić się do zminimalizowania podziałów i umocnienia regionalnych więzi.

LITERATURA

- Angrosino Michael 2010, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bazielich Barbara 1997, *Strój ludowy w Polsce. Opisy i wykroje*, Fundacja Kultury Wsi, Warszawa.
- Bąk Stanisław 1964, Zróżnicowanie narzecza śląskiego (próba podziału i charakterystyki dialektów śląskich), *Prace i Materiały Etnograficzne*, t. 23.
- Becela Tadeusz 1977, *Spotkanie z nowym*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Brencz Andrzej 1996, *Wielkopolska jako region etnograficzny*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Brzezińska Anna Weronika 2011, Samoaktywizacja jako czynnik kształtujący społeczność regionalną. Przypadek regionu Żuław, *Polityka Społeczna*, nr specjalny: *Aktywizacja społeczna a rozwój społeczności: Zasoby, kompetencje, partnerstwo*, s. 34–38.
- Brzezińska Anna Weronika 2014, Różne światy kultury ludowej – perspektywa teoretyczna a działania praktyczne, [w:] B. Fatyga, R. Michalski (red.), *Kultura ludowa. Teorie, praktyki, polityki*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Warszawa, s. 133–154.
- Brzezińska Anna Weronika (red.) 2019, *Katalog wzorów haftów występujących na terenie Hazów*, Muzeum Ziemi Rawickiej, Rawicz.
- Burchardt Jerzy 1969, W sprawie nazwy Hazaków, *Lud*, t. 53, s. 247–250.
- Burchardt Jerzy 1972, Kiedy powstała nazwa Hazacy?, *Lud*, t. 56, s. 276–278.
- Burchardt Jerzy 1992, *Czas powstawania wsi na Hazach w XVII wieku*, Społeczna Rada Kultury i Sportu w Rawiczu, Rawicz.
- Burszta Józef (red.) 1960, 1964, 1967, *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. 1–3, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Bystron Jan Stanisław 1947, *Etnografia Polski*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa.
- Chmielowski Stanisław 1983, *Katalog wzorów haftów występujących na terenie Chazów*, Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne, Leszno.
- Chmielowski Stanisław 1995, *Słownik nazw i wyrażen związanych ze strojem ludowym Wielkopolski*, Muzeum Okręgowe w Lesznie, Leszno.
- Filipiak Ewa 2023, *Instrukcja szycia i wykroje. Strój mężatki i mężczyzny żonatego na Hazach Właściwych z I połowy XX wieku*, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Gościnną Wielkopolska, Pępowo.
- Fischer Adam 1926, *Lud polski. podręcznik etnografii Polski*, Zakłady Narodowego im. Ossolińskich, Lwów.
- Gadomski Stanisław 1995, *Strój ludowy w Polsce*, Fundacja Kultury Wsi, Warszawa.

- Gomolec Ludwik 1964, Wielkopolskie grupy regionalne i lokalne nazwy ludności wiejskiej, [w:] J. Burszta (red.), *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. 2, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, s. 26–27.
- Hamielec Marta, Miara Adrianna 2022, *Hazy. Mikroregion*, Muzeum Ziemi Rawickiej, Rawicz.
- Jełowicki Arkadiusz (red.) 2023, *Chazy/Hazy – żywa tradycja w Wielkopolsce*, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, Szreniawa.
- Jędraś Stanisław 1988, *Tańczą i śpiewają „Wisieloki” z Szymanowa*, Rawickie Towarzystwo Kulturalne, Rawicz.
- Jędraś Stanisław 2017, *O Chazach i Chazakach*, Urząd Miejski Gminy Rawicz, Rawicz.
- Kamieński Łucjan 1932, Z badań nad folklorem muzycznym Wielkopolski, *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, nr 3, s. 52–55.
- Kłodnicki Zygmunt 2009, Grupy etnograficzne i etnonimiczne na Śląsku, [w:] H. Rusek, A. Drożdż (red.), *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław–Cieszyn, s. 54–86.
- Kłoskowska Antonina 1983, *Socjologia kultury*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Kolberg Oskar 1876, *Wielkie Księstwo Poznańskie. Część II*, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Konecki Krzysztof 2000, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Lipok-Bierwiazzonek Maria 2016, Strój wielkopolskich Hazaków, [w:] S. Gadomski, B. Kubska, M. Lipok-Bierwiazzonek, M. Zych, R. Drewniak (red.), *Polski strój ludowy (ze śląskim suplementem) w fotografii Stanisława Gadomskiego i Barbary Kubskiej*, Muzeum Miejskie w Tychach, Tychy, s. 199–200.
- Majerowicz Zuzanna 2022, „Wisieloki” i „Chojnioki” – aktywność kulturowa mieszkańców Chazów, *Dziedzictwo Kulturowe Wsi*, nr 6, s. 107–113.
- Majerowicz Zuzanna 2023, *Chazy czy Hazy? Tożsamość lokalna i regionalna mieszkańców mikroregionu etnograficznego z południowej Wielkopolski* (praca magisterska obroniona w Instytucie Antropologii i Etnologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Anny Weroniki Brzezińskiej).
- Majerowicz Zuzanna 2024a, Pamiątka z dawnych czasów i powód do dumy, czyli postrzeganie tradycyjnego stroju chazackiego przez członków zespołów regionalnych, *Literatura Ludowa*, t. 68, nr 1–2, s. 131–146.
- Majerowicz Zuzanna 2024b, Pochód Smolorzy w Chojnie na Chazach – reaktywacja!, *Panorama Wielkopolskiej Kultury*, nr 3 (139), s. 7.
- Matusiak Szymon 1918, *Z dziejów języka polskiego i naszej kultury*, z. 1, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Lwów.
- Minksztym Joanna 2023, *W grubym szorcu i w aksamicie. Strój Hazów/Chazów Właściwych*, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Gościnną Wielkopolska, Pępowo.
- Nitsch Kazimierz 1911, *Mowa ludu polskiego: z mapą*, E. Wende i Sp., Warszawa.
- Nowak Henryk 1970, *Gwary chazackie w powiecie rawickim*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- Pelczyk Antoni 1998, Specyfika tradycyjnego budownictwa mieszkalnego regionu Chazów, *Studia Lednickie*, z. 5, s. 187–199.
- Poniatowski Stanisław 1932, *Etnografia Polski*, t. 3, *Wiedza o Polsce*, Warszawa.
- Przerembski Zbigniew Jerzy 2020, *Dudy. Metamorfozy instrumentu w odrodzonej Polsce – od tradycji do folkloryzmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Schmidt Jacek, Brzezińska Anna Weronika 2011, *Kultura zmienia życie. Społeczne aspekty projektów kulturalnych w Wielkopolsce*, [w:] J. Sójka, M. Poprawski, P. Kieliszewski (red.), *Strategicznie o kulturze w regionie. Program rozwoju kultury w Wielkopolsce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 73–80.
- Smyk Katarzyna 2024, Pojęcie depozytariusza niematerialnego dziedzictwa kulturowego w polskim dyskursie heritologicznym, *Literatura Ludowa*, t. 68, nr 1–2, s. 7–20.

- Sułkowski Łukasz 2002, *Kulturowa zmienność organizacji*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Tomaszewska Ewa (red.) 2020, *Z głowy prababci – czepki, kopki, klapice...* Muzeum Okręgowe w Lesznie, Leszno.
- Umławski Michał 2001, Region Chazów – Ziemia Rawicka, [w:] J. Jaskulski (red.), *V Wielkopolskie Spotkania Budowniczych Dud i Kozłów*, Stowarzyszenie Muzyków Ludowych w Zbąszyniu, Poznań, s. 29–41.
- Wróblewski Tadeusz 1961, *Chłopski dom w Wielkopolsce, jego rozwój i przeobrażenia*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.

Akty prawne

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. Dziennik Ustaw 2011 nr 172 poz. 1018 (dostęp 20.03.2025). Online: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20111721018>.

Statut Stowarzyszenia „Co sie to porobi”, 08.12.2020.

ZUZANNA MAJEROWICZ

CULTURAL TRADITIONS OF THE CHAZY/HAZY REGION IN THE LIGHT OF RESEARCH, LOCAL COMMUNITY ACTIVITIES, AND THE INCLUSION ON THE NATIONAL LIST OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF UNESCO

Key words: intangible cultural heritage, National List of Intangible Cultural Heritage, Chazy/Hazy, cultural traditions of the Chazy/Hazy, Wielkopolska

In 2024, the cultural traditions of the Chazy/Hazy region were inscribed on the National List of Intangible Cultural Heritage. These traditions include dialect, musical heritage, ritual customs, embroidery, and elements of the cultural landscape. Until recently, applying for this inscription would have been challenging due to the disintegration of the local community. However, thanks to the collective efforts of individuals involved in the development of the microregion and the support of the Museum of the Rawicz Land, preparing a successful application became possible. In this article, I present an analysis of initiatives undertaken by regionalists, cultural animators, leaders of regional ensembles, members of associations, and cultural institutions, all of whom aimed to integrate the local community and work collectively towards the inscription of these traditions on the National List of Intangible Cultural Heritage. As a resident of the Chazy/Hazy region and an activist for the preservation of traditional culture, I participated in the entire process, which allowed me to formulate significant conclusions.

Dane Autorki:

Mgr Zuzanna Majerowicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych

Email: zuzanna.majerowicz@amu.edu.pl

ORCID: 0009-0005-5154-9938